

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

(شهید مطهری)

رساله دکتری رشته مدرّسی معارف اسلامی، گرایش آشنایی با منابع اسلامی

روش آموزش توحید در قرآن

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد داوودی

استادان مشاور

حجت الاسلام و المسلمین دکتر سیدجواد قندیلی

حجت الاسلام و المسلمین استاد علی اکبر بابایی

دانشجو

حسن شکراللهی

پاییز ۱۳۹۴

چکیده موضوع این رساله «روش آموزش توحید در قرآن»، و هدف آن، استنباط، بررسی و تبیین روش های آموزش توحید در قرآن است. این پژوهش که از نوع توصیفی تحلیلی است، با روش تفسیر اجتهادی انجام شده است. با توجه به اینکه توحید مراتب گوناگونی دارد، در این رساله روش های آموزش توحید بر اساس این مراتب - توحید ذاتی، صفاتی، افعالی، الوهی و عبادی - تقسیم بندی، و از طریق تدبّر در آیات مربوط به هر یک استنباط و تبیین شده است. نتایج این پژوهش نشان می دهد که قرآن برای آموزش هر یک از مراتب توحید، از روش های گوناگونی بهره برده است؛ که برخی روش ها در همه مراتب یا بعضی از آنها مشترک است. مهم ترین روش های عام آموزش توحید در قرآن عبارت است از: اعلام صریح، استدلال، مفروض گرفتن، ارائه نمونه عینی، پرسش و پاسخ، آموزش عملی، استناد به لوازم، به کارگیری اسلوب های بیان انحصاری، قصه گویی، انذار و تبشیر، مقایسه، تشبیه و تمثیل، و تکرار. قرآن هم چنین برای آموزش توحید عبادی که از مراتب عملی توحید است، روش های خاصی را به کار برده که عبارت است از: امر (به عبادت خداوند)، نهی (از عبادت غیر خداوند)، برانگیختن عواطف و احساسات، ترغیب و تبشیر، و معرفی الگو. در میان روش های آموزش توحید، «اعلام صریح» و «استدلال» تقریباً در همه مراتب به کار رفته است؛ یعنی قرآن حقایق توحیدی را هم صریحاً اعلام، هم برای آن استدلال کرده است. بنابراین، می توان روش اصلی قرآن در آموزش توحید را در دو عنوان «اعلام» و «استدلال» خلاصه کرد. بر این اساس، روی کرد کلی قرآن در مسأله آموزش توحید، ترکیب «استدلال» و «غیر استدلال» است.

 <p>بسمه تعالی مشخصات رساله / پایان نامه تحصیلی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد</p>		
عنوان رساله: روش آموزش توحید در قرآن		
نام نویسنده: حسن شکراللهی		
نام استاد(ان) راهنما: دکتر محمد داوودی		
نام استاد(ان) مشاور: دکتر سیدجواد قنذیلی - حجت الاسلام علی اکبر بابائی		
دانشکده: الهیات و معارف اسلامی	گروه: معارف اسلامی	رشته تحصیلی: مدرسی معارف اسلامی
تاریخ تصویب: ۱۳۹۰/۱۲/۰۸	تاریخ دفاع: ۱۳۹۴/۰۸/۱۶	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد ☐	دکتری ☒	تعداد صفحات: ۳۶۷
<p>چکیده رساله: موضوع این رساله «روش آموزش توحید در قرآن»، و هدف آن، استنباط، بررسی و تبیین روش‌های آموزش توحید در قرآن است. این پژوهش که از نوع توصیفی تحلیلی است، با روش تفسیر اجتهادی انجام شده است. با توجه به اینکه توحید مراتب گوناگونی دارد، در این رساله روش‌های آموزش توحید بر اساس این مراتب - توحید ذاتی، صفاتی، افعالی، الوهی و عبادی - تقسیم‌بندی، و از طریق تدتیر در آیات مربوط به هر یک استنباط و تبیین شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که قرآن برای آموزش هر یک از مراتب توحید، از روش‌های گوناگونی بهره برده است؛ که برخی روش‌ها در همه مراتب یا بعضی از آنها مشترک است. مهم‌ترین روش‌های عام آموزش توحید در قرآن عبارت است از: اعلام صریح، استدلال، مفروض گرفتن، ارائه نمونه عینی، پرسش و پاسخ، آموزش عملی، استناد به لوازم، به کارگیری اسلوب‌های بیان انحصاری، قصه‌گویی، انذار و تبشیر، مقایسه، تشبیه و تمثیل، و تکرار. قرآن هم‌چنین برای آموزش توحید عبادی که از مراتب عملی توحید است، روش‌های خاصی را به کار برده که عبارت است از: امر (به عبادت خداوند)، نهی (از عبادت غیر خداوند)، برانگیختن عواطف و احساسات، ترغیب و تبشیر، و معرفی الگو. در میان روش‌های آموزش توحید، «اعلام صریح» و «استدلال» تقریباً در همه مراتب به کار رفته است؛ یعنی قرآن حقایق توحیدی را هم صریحاً اعلام، هم برای آن استدلال کرده است. بنابراین، می‌توان روش اصلی قرآن در آموزش توحید را در دو عنوان «اعلام» و «استدلال» خلاصه کرد. بر این اساس، رویکرد کلی قرآن در مسأله آموزش توحید، ترکیب «استدلال» و «غیر استدلال» است.</p>		
کلید واژه:	امضای استاد راهنما:	
۱. روش	 تاریخ: ۱۳۹۴/۰۸/۱۶	۶. توحید صفاتی
۲. آموزش		۷. توحید افعالی
۳. توحید		۸. توحید عبادی
۴. قرآن		
۵. توحید ذاتی		

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۲	۱. طرح مسأله و تبیین موضوع
۵	۲. ضرورت و هدف تحقیق
۵	۳. پرسش‌های تحقیق
۶	۴. فرضیه‌ها یا پاسخ‌های احتمالی تحقیق
۷	۵. پیشینه تحقیق
۹	۵-۱. پایان‌نامه‌ها
۹	۵-۲. مقالات
۱۰	۶. کاربردهای متصور برای این تحقیق
۱۱	۷. جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق
۱۲	۸. روش انجام تحقیق
۱۳	۹. ساختار کلی تحقیق
۱۳	۱۰. مشکلات و محدودیت‌های تحقیق
۱۴	فصل اول: کلیات
۱۵	۱. مفاهیم اصلی تحقیق
۱۵	۱-۱. روش
۱۸	۱-۱-۱. تفاوت روش و شیوه
۱۹	۱-۱-۲. روش در «برنامه درسی»
۲۰	۱-۲. آموزش
۲۱	۱-۳. توحید

۲۴	۱-۳-۱. مراتب، نصاب و اقسام توحید
۲۶	۲. مبانی تحقیق
۲۶	۲-۱. تعریف مبانی
۲۸	۲-۲. مبانی تعلیم و تربیت اسلامی
۳۰	۲-۲-۱. مبانی معرفت‌شناختی
۳۲	۲-۲-۲. مبانی هستی‌شناختی
۳۴	۲-۲-۳. مبانی انسان‌شناختی
۳۴	۲-۲-۴. مبانی ارزش‌شناختی
۳۶	۲-۳. مبانی روش آموزش توحید در قرآن
۳۹	۲-۳-۱. راه‌های شناخت توحید
۴۱	۲-۳-۲. روشمندی آموزش توحید در قرآن
۴۲	۲-۳-۳. امکان شناخت روش آموزش توحید در قرآن
۴۴	۲-۳-۴. هماهنگی روش آموزش توحید در قرآن با قوانین هستی‌شناسانه
۴۵	۲-۳-۵. توحیدی بودن فطرت انسان
۴۹	۲-۳-۶. نیازمندی انسان به داده‌های وحیانی
۵۱	۲-۳-۷. هماهنگی روش آموزش توحید در قرآن با فطرت انسان
۵۱	۲-۳-۸. تفسیر اجتهادی، بهترین راه فهم قرآن
۵۴	فصل دوم: روش‌های آموزش توحید ذاتی در قرآن
۵۵	مقدمه
۵۷	۱. اعلام صریح
۶۰	۲. استدلال
۶۱	۲-۱. استدلال به وحدت جنس «اله»

۶۴	۲-۲. استدلال به نامحدودیت «مثل» خدا
۶۶	۲-۳. استدلال به قهاریت خداوند
۶۸	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۷۰	فصل سوم: روش‌های آموزش توحید صفاتی در قرآن
۷۱	مقدمه
۷۹	۱. روش‌های مشترک
۷۹	۱-۱. اعلام صریح
۸۸	۱-۲. برشماری نمونه‌های عینی
۹۰	۱-۲-۱. علم به درون انسان‌ها
۹۲	۱-۲-۲. علم به اعمال پنهانی انسان‌ها
۹۴	۱-۲-۳. علم به معارف دین
۹۷	۱-۲-۴. علم به امور جاری عالم
۹۷	۱-۲-۴-۱. همه موجودات عالم
۹۸	۱-۲-۴-۲. جایگاه جنندگان
۹۸	۱-۲-۴-۳. ورودی و خروجی زمین و آسمان
۹۸	۱-۲-۴-۴. نزول باران
۹۹	۱-۲-۵. علم به موارد خاص
۹۹	۱-۲-۵-۱. روز قیامت
۹۹	۱-۲-۵-۲. رازهای نهفته در آسمان‌ها و زمین
۱۰۰	۱-۲-۵-۳. سپاهیان پروردگار
۱۰۰	۱-۲-۵-۴. حمل، وضع حمل و وضعیت رحم‌ها
۱۰۰	۱-۲-۵-۵. درازی و کاستی عمر

- ۱۰۰ ۱-۲-۵-۶. افتادن هر برگ و هر دانه‌ای
- ۱۰۱ ۱-۲-۶. قدرت بر آفرینش هر چه بخواهد
- ۱۰۲ ۱-۲-۷. قدرت بر آفرینش و نگهداری آسمان و زمین
- ۱۰۲ ۱-۲-۸. قدرت بر آفرینش فرشتگان
- ۱۰۳ ۱-۲-۹. قدرت بر جایگزین کردن مردم عالم
- ۱۰۴ ۱-۲-۱۰. قدرت بر چیره کردن پیامبران □ بر دیگران
- ۱۰۴ ۱-۲-۱۱. قدرت بر گرفتن قدرت شنوایی و بینایی منافقان
- ۱۰۵ ۱-۲-۱۲. قدرت بر پدید آوردن قیامت
- ۱۰۶ ۱-۲-۱۳. قدرت بر زنده کردن دوباره مردگان و آوردن آنها در قیامت
- ۱۰۸ ۲. روش‌های اختصاصی
- ۱۰۸ ۲-۱. مفروض گرفتن
- ۱۰۹ ۲-۲. استدلال
- ۱۱۱ ۲-۳. آموزش عملی
- ۱۱۴ ۲-۴. قصه‌گویی
- ۱۱۵ ۲-۵. تمنّی
- ۱۱۶ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
- ۱۱۸ فصل چهارم: روش‌های آموزش توحید افعالی در قرآن
- ۱۱۹ مقدمه
- ۱۲۷ ۱. روش‌های مشترک
- ۱۲۷ ۱-۱. مفروض گرفتن
- ۱۳۰ ۱-۲. اعلام صریح
- ۱۴۷ ۱-۳. پرسش و پاسخ

- ۱-۴. استدلال ۱۵۱
- ۱-۴-۱. استدلال به خالقیت خداوند ۱۵۱
- ۱-۴-۱-۱. استدلال به این‌همانی ربوبیت و خالقیت ۱۵۲
- ۱-۴-۱-۲. استدلال به تلازم ربوبیت با خالقیت ۱۵۹
- ۱-۴-۱-۳. استدلال به خلقت‌های ممزوج با تدبیر ۱۶۶
- ۱-۴-۲. استدلال به فاطریت خداوند ۱۷۲
- ۱-۴-۳. استدلال به مالکیت خداوند ۱۷۴
- ۱-۴-۴. استدلال به نمونه‌هایی از تدبیر انحصاری امورعالم و انسان ۱۷۹
- ۱-۴-۵. استدلال به انحصار رسولان هدایت‌گر ۱۹۰
- ۱-۴-۶. استدلال به نامتناهی بودن مخلوقات خداوند ۱۹۱
- ۱-۴-۸ و ۷. استدلال به علم او به قیامت و رجوع انسان‌ها به او ۱۹۳
- ۱-۴-۹. استدلال به مشهود بودن خداوند ۱۹۳
- ۱-۴-۱۰. تعلیل ۱۹۴
- ۱-۵. استناد به لوازم محتوا ۱۹۶
- ۱-۵-۱. عزت مطلق ۱۹۶
- ۱-۵-۲. بازگشت به سوی خدا ۱۹۷
- ۱-۵-۳. مشیت مطلق در خلقت ۱۹۸
- ۱-۵-۴. مشیت مطلق در جزای اعمال ۱۹۹
- ۱-۵-۵. عدم وجود مانع برای نسخ آیات ۲۰۰
- ۱-۵-۶. حق بخشش یا عذاب مرد و زن دزد ۲۰۰
- ۱-۵-۷. اصل امکان رسالت و عمومیت آن برای همه انسان‌ها ۲۰۰
- ۱-۵-۸. احیا و اماتة و انحصار ولایت برای خداوند ۲۰۰
- ۱-۵-۹. نداشتن فرزند و شریک، و خلق و تقدیر اشیاء ۲۰۰
- ۱-۵-۱۰. اختصاص همه شفاعت‌ها به خداوند ۲۰۰

- ۱۱-۵-۱. توحید در ربوبیت ۲۰۰
- ۱۲-۵-۱. بازگشت همه چیز به خداوند ۲۰۰
- ۱۳-۵-۱. حقانیت ایمان و عبودیت مؤمنین، و شهادت خداوند بر همه چیز ۲۰۰
- ۱۴-۵-۱. علم خداوند به احوال انسان‌ها ۲۰۱
- ۱۵-۵-۱. علم او به کلام‌های آشکار و پنهان ۲۰۱
- ۱۶-۵-۱. فرمان‌برداری محض کسانی که در آسمان‌ها و زمین هستند ۲۰۲
- ۱۷-۵-۱. مالکیت مطلق ۲۰۳
- ۱۸-۵-۱. الوهیت مطلق ۲۰۴
- ۱۹-۵-۱. علم مطلق ۲۱۱
- ۶-۱. کاربرد اسلوب‌های بیانی خاص ۲۱۲
- ۶-۱. تقدیم و تأخیر ۲۱۲
- ۶-۲. کنایه ۲۱۴
۲. روش‌های اختصاصی ۲۱۶
- ۲-۱. ارائه نمونه عینی ۲۱۶
- ۲-۲. بیدار کردن وجدان ۲۱۷
- ۲-۳. مقایسه ۲۱۹
- ۲-۴. ایجاد سؤال و تحریض به تفکر ۲۱۹
- ۲-۵. قصه‌گویی ۲۲۱
- ۲-۵-۱. داستان طالوت ۲۲۱
- ۲-۵-۲. داستان حضرت داود □ ۲۲۴
- ۲-۵-۳. داستان نمرود ۲۲۵
۲۲۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۲۲۶

۲۲۸	فصل پنجم: روش‌های آموزش توحید الوهی در قرآن
۲۲۹	مقدمه
۲۳۶	۱. اعلام صریح
۲۳۷	۲. تکرار
۲۳۹	۳. استدلال
۲۴۰	۳-۱. استدلال به ذات خداوند
۲۴۲	۳-۲. استدلال به شهادت خداوند، ملائکه و عالمان، بر توحید در الوهیت
۲۴۵	۳-۳. استدلال به صفات کمال خداوند
۲۴۵	۳-۳-۱. استدلال به تمام صفات
۲۴۶	۳-۳-۲. استدلال به برخی صفات
۲۴۶	۳-۳-۲-۱. استدلال به حیات مطلق خداوند
۲۴۷	۳-۳-۲-۲. استدلال به قیومیت مطلق خداوند
۲۴۷	۳-۳-۲-۳. استدلال به خالقیت و ربوبیت خداوند
۲۵۴	۳-۴. استدلال به توحید در حمد و حکم و انحصار رجوع انسان‌ها به خداوند
۲۵۵	۳-۵. استدلال به اصل الوهیت
۲۵۷	۳-۶. استدلال به وحیانی بودن توحید در الوهیت
۲۵۹	۳-۷. استدلال به وحدت برخی احکام شرعی در همه امت‌ها
۲۵۹	۳-۸. استدلال به باطل‌الذات بودن غیر خدا
۲۶۱	۳-۹. استدلال به برهان‌ناپذیری شرک در الوهیت
۲۶۳	۳-۱۰. استدلال به عدم وجود ویژگی‌های لازم در غیر خداوند
۲۶۳	۳-۱۰-۱. علم به غیب
۲۶۳	۳-۱۰-۲. خلق، رزق، اماته و احیا
۲۶۴	۳-۱۰-۳. انجام درخواست‌های عبادت‌کنندگان
۲۶۶	۳-۱۰-۴. تمام ویژگی‌های لازم برای شایستگی عبادت

۲۶۸	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۶۹	فصل ششم: روش‌های آموزش توحید عبادی در قرآن.....
۲۷۰	مقدمه.....
۲۷۴	۱. امر (به توحید در عبادت).....
۲۷۹	۲. نهی (از عبادت غیر خداوند).....
۲۸۳	۳. استدلال.....
۲۸۳	۳-۱. استدلال به ویژگی‌های انحصاری خداوند.....
۲۸۳	۳-۱-۱. قدرت بر جلب منفعت انسان.....
۲۸۵	۳-۱-۲. قدرت بر دفع ضرر از انسان.....
۲۸۷	۳-۱-۳. علم و قدرت مطلق.....
۲۸۸	۳-۲. استدلال به مطلوبیت ذاتی عبادت خداوند.....
۲۸۹	۳-۳. استدلال به توحید در خالقیت و ربوبیت.....
۲۹۴	۳-۴. استدلال به توحید در الوهیت.....
۲۹۶	۳-۵. استدلال برای ابطال پرستش غیر خداوند.....
۲۹۶	۳-۵-۱. استدلال به باطل‌الذات بودن هر معبودی غیر خداوند.....
۲۹۷	۳-۵-۲. استدلال به دلیل نداشتن پرستش غیر خداوند.....
۲۹۹	۳-۵-۳. استدلال به نفع و ضرر نداشتن غیر خداوند.....
۳۰۴	۳-۵-۴. استدلال به باطل بودن پیروی از عمل‌پدران.....
۳۰۷	۴. تعلیل.....
۳۰۸	۵. برانگیختن تفکر.....
۳۰۸	۶. برانگیختن عواطف و احساسات.....
۳۱۱	۷. پرسش از معبود متربی.....
۳۱۲	۸. اعلام صریح معبود مربی.....

۳۱۴	۹. انذار.....
۳۱۶	۱۰. مقایسه.....
۳۱۹	۱۱. ترغیب و تبشیر.....
۳۲۳	۱۲. بیزاری جستن.....
۳۲۴	۱۳. معرفی الگوی مناسب.....
۳۲۶	۱۴. تشبیه و تمثیل.....
۳۲۸	۱۵. پیمان گرفتن.....
۳۲۹	۱۶. دعا کردن.....
۳۳۰	جمع بندی و نتیجه گیری.....
۳۳۲	فصل هفتم: نتایج و پیشنهادها.....
۳۳۳	۱. پاسخ به پرسش های تحقیق.....
۳۳۵	۲. نتیجه گیری: رویکرد قرآن در آموزش توحید.....
۳۳۶	۲-۱. انواع رویکردهای تربیتی.....
۳۳۶	۲-۱-۱. رویکرد فطرت گرا.....
۳۳۶	۲-۱-۲. رویکرد کمال گرا.....
۳۳۷	۲-۱-۳. رویکرد معنویت گرا.....
۳۳۸	۲-۱-۴. رویکرد عقل گرا.....
۳۳۹	۲-۱-۵. رویکرد عقل گرایی و ایمان محوری اعتدالی.....
۳۴۰	۲-۲. رویکرد قرآن: رویکرد ترکیبی.....
۳۴۲	۳. پیشنهادها.....
۳۴۵	فهرست منابع.....

هفده

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.ABSTRACT

پیشگفتار

رساله «روش آموزش توحید در قرآن»، پژوهشی بین‌رشته‌ای است. موضوع این پژوهش به گونه‌ای است که بحث از «روش آموزش» آن را به سوی دانش تعلیم و تربیت، بحث از «توحید» آن را به سوی دانش کلام، و این‌که این بحث در فضای آیات قرآن واقع می‌شود، آن را به سوی تفسیر سوق می‌دهد. ولی به هر حال، روی‌کرد غالب در مباحث، تفسیری و در نتایج، تربیتی است. در توجه به مسائل کلامی نیز سعی شده که به اندازه لازم و در حد امکان اندک باشد.

این‌که در عنوان رساله، واژه «روش» به شکل مفرد به کار رفته، از باب عنوان بودن و برای اشاره به بحث اصلی است؛ و معنای آن این نیست که قرآن تنها دارای یک روش برای آموزش توحید است. هر چند که می‌توان یک روی‌کرد برای آموزش توحید در قرآن به دست آورد؛ که روش‌ها از آن سرچشمه می‌گیرد.

البته این‌که پژوهش حاضر در پی بحث و بررسی روش‌های آموزش توحید در قرآن است، به معنای استقرای تام آنها نیست؛ یعنی ما به هیچ وجه ادعا نمی‌کنیم که همه روش‌های آموزش توحید در قرآن را کشف و بررسی کرده‌ایم؛ بلکه با توجه به فراوانی آیات قرآن، و آیات قابل رجوع برای این بحث - که اختصاص به آیات ظاهراً توحیدی ندارد - این کار را در حد توان و بضاعت ناچیز، به صورت چند بار مطالعه آیات قرآن انجام داده‌ایم؛ ولی به هر حال شاید مواردی از نظر دور مانده، در نتیجه، روش‌های دیگری برای آموزش هر یک از مراتب توحید وجود داشته باشد.

همان‌گونه که در پیشنهاد رساله یادآور شده بودیم، در بررسی‌های تفسیری آیات، تفسیر *المیزان* علامه طباطبایی محور بوده است؛ هر چند که این محوریت، ما را از رجوع به مهم‌ترین تفاسیر شیعه و اهل سنت بازداشت؛ و ارجاع‌های مطالب نشان می‌دهد که این کار در حد وسیع و قابل توجهی انجام شده؛ و عدم وجود ارجاع به دیگر تفاسیر، در بسیاری از موارد نه نشان از عدم رجوع به آنها، بلکه نشان از عدم برداشت نکته خاص یا جدیدی از آنها است.

مقدمه

بی تردید، در سامان‌بخشی یک تحقیق علمی، بیان مطالبی کلی به مثابه «طرح تحقیق»، امری لازم و ضروری است؛^۱ زیرا آشنایی با آنها ضمن آن‌که در مهندسی مناسب آن تحقیق اثرگذار است، در دستیابی به اهداف مد نظر نویسنده در نوشتن، و خواننده در خواندن آن نیز سودمند خواهد بود. از این رو، در این رساله نیز پیش از ورود به مباحث اصلی، «مقدمه» ای شامل عناوین مربوط به آن مطالب کلی، همراه با توضیح مختصری درباره هر یک ارائه می‌شود.

۱. طرح مسأله و تبیین موضوع

قرآن کتابی است که برای هدایت انسان و خروج او از ظلمات به سوی نور نازل شده است: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ»^۲ همانا این قرآن به آیینی درست‌تر و استوارتر راه می‌نماید»؛^۳ و «كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ»^۴ [این] کتابی است که آن را به سوی تو فرفرستادیم تا مردم را به خواست و فرمان پروردگارشان از تاریکی‌ها [ی گمراهی] به روشنایی [هدایت] بیرون آری». همچنین قرآن کتاب تعلیم و تربیت، و پیامبر □ معلم و مربی آن است: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ

۱. از نظر برخی صاحب‌نظران، جایگاه این امور، هم‌سنگ با جایگاه «رئوس ثمانیه» در علوم است که قداما در آغاز هر علمی آنها را بیان، یا حداقل اهم آنها را نقل می‌کردند (ر.ک: فرامرز قراملکی، احد، و شالباف، عذرا، تدوین پایان‌نامه‌ها؛ شیوه‌ها و مهارت‌ها، ص ۱۳۳).

۲. اسراء، ۹.

۳. برای ترجمه آیات، از ترجمه جلال‌الدین مجتوبی استفاده شده است.

۴. ابراهیم، ۱.